

cích kontinuit lze tvrdit, že moc navzdory stále zůstává na jednom místě (s. 77). Otázkou, kterou Tomáš Profant v textu naznačuje a kterou si sama často při uvažování nad ideou i praxemi rozvoje kladu, je, do jaké míry lze vůbec hovořit o pozitivních dopadech rozvoje, když procesy s ním úzce spojené lidstvo dovedly až na práh současné klimatické krize.

Ve výčtu hlavních výtek vůči postrozvoji ze strany jeho kritiků a kritiček se objevuje i jeho politická motivace. Autor v kapitole určené vypořádání kritiky ponechává tento aspekt bez komentáře, odpověď na vymezení se vůči politické motivovanosti teorie však podává kniha jako celek. Autor sám (v návaznosti na Fergusonovo dílo *The Anti-Politics Machine*. Cambridge University Press 1990) považuje za zásadní otázku rozvoje politizovat a neuvažovat nad ním jako nad problémem, na který je možné reagovat pouze byrokratickými opatřeními. Profant následně na uvažování o kontradikcích a nových otevřených otázkách navazuje v závěru knihy, v němž se mu daří otevřít a naznačit další možné cesty, kterými by se bádání o rozvoji mohlo a mělo ubírat.

Dále v textu následuje nuancovaná konceptualizace rasismu v rozvoji, autor rozlišuje mezi různými typy rasismu a jejich aplikacemi. Zaměřuje se sice hlavně na identifikaci podob rasismu objevujících se v rozvojové spolupráci, vypracovaná klasifikace však má potenciál univerzálnějšího využití.

Závěrečná kapitola je opět částečně motivována snahou vypořádat kritické připomínky vůči postrozvoji, tentokrát mírně na neuplatnitelnost myšlenek v praxi. Profant jednak deklaruje, že každá změna začíná myšlenkou, a tedy u praxe postrozvoje musí začít změnou myšlení (s. 116). Současně ale také představuje několik příkladů postrozvojových praxí. Vychází z definice stanovující postrozvojovou praxi jako praktiky, jejichž ekonomické aktivity nesledují kapitalistickou logiku, odebírají roz-

hodování elitám a vrací jej lidem, zajímají se o lokální kulturu, kritizují západní vědu jako jediný zdroj poznání a narušují koloniální systém vykořisťování (s. 109). Skrze tuto teoretickou definici nachází v praxi příklady konceptu *buen vivir*, který je součástí ekvádorské ústavy, hnutí zapatistů a koncept *Nerŭstu* jako příklad praktiky vycházející z globálního Severu.

Souhrnem je možné říct, že *Kritika rozvoje* je důležitým počinem, jenž v tuzemské diskusi výrazně chyběl a jenž může sloužit jako potřebný odrazový můstek pro otevření tématu rozvoje v českém akademickém kontextu, a přináší přesvědčivé argumenty, proč by postrozvoj neměl zůstat v pozici marginálního tématu. Skrze důsledné promýšlení praktických aplikací postrozvoje autor také ukazuje, že nejde o pouhý myšlenkový experiment, ale o užitečný úhel nahlížení současného globalizovaného světa, jenž skýtá potenciál uvažovat nad jeho alternativami. Autorovo pojetí je současně inspirativním příkladem angažovaného vědního přístupu. Ukazuje, že je možné nerezignovat na radikalitu, která není motivována snahou o hyperkritičnost, ale úmyslem postihnout důsledně kořeny problému a dekonstruovat jej bez uchýlení se k solipsismu.

Layla Bartheldi

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova

**Lucie Vidovičová, Marcela Petrová  
Kafková, Barbora Hubatková, Lucie  
Galčanová Batista: Stárnutí na venkově:  
Podoby aktivního stárnutí a kvalita  
života v rurálních oblastech**  
Praha/Brno, Sociologické nakladatelství  
(SLON) 2018, 141 s.

Publikace *Stárnutí na venkově: Podoby aktivního stárnutí a kvalita života v rurálních oblastech* navazuje na předchozí publikaci autorského týmu s názvem *Stáří ve městě, město v životě seniorů* z roku 2013.

Obě publikace se řadí do výzkumného směru sociální a environmentální gerontologie. Předmětem sociální gerontologie či synonymně gerontosociologie je zkoumání a vysvětlování sociální podstaty a konsekvencí stárí a stárnutí, přičemž otázka fyzického prostoru, v němž se stárnutí jedinců odehrává, byla dlouho výzkumníky opomíjena. Environmentální gerontologie se pak na zmíněnou otázku specificky zaměřuje a je definována jako zkoumání a vysvětlování vztahu mezi osobami v seniorském věku a jejich sociálním a fyzickým prostředím a jeho optimalizace. Předpokladem tohoto přístupu je, že prostředí působí na jedince ve formě neustále se modifikujících požadavků a tlaků, s nimiž se jedinec vyrovnává (přízpůsobuje se) skrze kompetence, jimiž disponuje a které jsou odvislé od jeho psychických a sociálních atributů a fyzických schopností. Požadavky pak mohou působit stimulačně, a tedy vyvolávat pozitivní adaptivní chování, naopak nedostatek požadavků nebo přehnané požadavky prostředí vyvolávají tzv. maladaptivní chování. Environmentální gerontologie nepracuje pouze s hypotézou podlehnutí (předpoklad, že se snižujícími kompetencemi klesá i adaptabilita a jedinec podléhá vlivu prostředí), ale i s agencí jedince a reciprocitou, které znamenají, že osoby staršího věku při zapojení svých kompetencí aktivně přetvářejí prostředí vstříc svým potřebám (hypotéza environmentální proaktivity). Nezanedbatelnou premisou environmentální gerontologie dále je, že v seniorském věku dochází k posílení souvztažnosti mezi osobou a prostředím, respektive ztráta zdrojů spjatá s věkem vede k přimknutí se k sociálnímu světu a fyzickému prostoru, v nichž jsou dotyční ukotvení, a z této přináležitosti čerpají prospěch (L. Vidovičová et al. *Stáří ve městě, město v životě seniorů*. Praha/Brno: Sociologické nakladatelství (SLON) 2013, s. 30–50).

Jak vyplývá z názvů, první z dvojice publikací se zaměřuje na podobu stárnutí

ve městech České republiky, druhá, zde recenzovaná publikace se pak zaměřuje na stárnutí v oblastech rurálních, tedy na heterogenním českém venkově.

Po obecnějším představení zkoumané problematiky a přístupu k ní v Úvodu knihy je čtenář seznámen s východisky, z nichž publikace a realizovaný výzkum vycházejí. Jedná se jednak o stručný výklad výše popsaných přístupů, jednak o specifika, která jsou spojena s faktem, že v tomto případě je zkoumáno prostředí, které je české a venkovské. Stárnutí ve venkovské oblasti je spojeno se dvěma základními kontradiktorními předpoklady – jednak je to jeho rizikovost spjatá s nižší hustotou veřejné či občanské vybavenosti (jako jsou obchody a různé druhy služeb), jednak sdílená (a to i na úrovni veřejných politik) představa venkovské idylly, tedy málo proměnlivé „přirozeně“ fungující komunity. České venkovské prostředí se však po desítky let dynamicky mění, a to např. skrze gentrifikační procesy či propad zemědělské produkce a zaměstnanosti v zemědělství a s tím spojenou změnu rázu venkovské krajiny. Hypotézami, na jejichž základě lze předpokládat specifické kvality venkovského života, jsou intenzivní sociální vztahy lokálních komunit, blízkost přírodě (která je chápána jako typ „estetického kapitálu“), pocit bezpečí a absence strachu z kriminality a nakonec silný vztah k místu, který přispívá k potvrzování vlastní identity. Jak již bylo zmíněno, rizikovost stárnutí na venkově je dána úbytkem veřejných služeb, včetně veřejné dopravy, který souvisí s úbytkem příležitostí k sociálnímu kontaktu. Druhým rizikovým faktorem je výrazná proměna prostředí, která bez ohledu na svou kvalitu může přispívat k pocitům osamění či bezmoci. V tomto kontextu lze dokonce stárnutí na venkově pojímat jako dvojí znevýhodnění. Různé studie pak poukázaly na paradox relativně vysoké subjektivní spokojenosti seniorů ve venkovských oblastech při horších objektivních indikátorech kvality života, to je pak inter-

pretoováno jako „paradox spokojenosti“ nebo jako „stoické přijetí“ horších podmínek (s. 15–18).

Další kapitola je věnována aktivnímu stárnutí jakožto konceptu a politice (s. 19–22). Koncept „aktivního stárnutí“ definovala a zpropagovala Světová zdravotnická organizace a v jeho duchu jsou formovány seniorské politiky na úrovni Evropské unie i v České republice (někdy je též užíváno sousloví „aktivní a zdravé stárnutí“). Pronikání tohoto konceptu do naší každodennosti skrze média ilustrují autorky na reklamách propagujících doplňky stravy či léčiva, v nichž se setkáváme se spokojenými seniory provozujícími vysokohorskou turistiku (s. 19). V tomto ohledu je možná škoda, že autorky zůstaly jen u ilustrativního příkladu a neprovedly analýzu (či na ni neodkázaly), která by zachycovala různé podoby toho, jak jsou aktivní stárnutí, stereotyp aktivního seniora či seniora obecně zobrazovány v reklamě a médiích.

Světová zdravotnická organizace definuje aktivní stárnutí jako „proces co nejlepšího využití příležitostí pro zdraví, participaci a bezpečnost ke zlepšení kvality života v průběhu stárnutí“, aktivní se vztahuje k „pokračující participaci ve všech oblastech života, tedy v oblasti společenské, ekonomické, kulturní, duchovní i občanské, nejen na schopnost fyzické aktivity či participace na trhu práce“ (s. 20, citováno dle WHO. *Active Aging: A Policy Framework* [online]. WHO Department of Ageing and Life Course 2002 [cit. 9. 10. 2018]. Dostupné z: [https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO\\_NMH\\_NPH\\_02.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y)). Představený koncept směřuje k jedinci a jeho kvalitě života, pro kterou má společnost vytvářet podmínky. Nicméně inherentně tento koncept znamená také udržení produktivity v ekonomickém či sociálním smyslu (prodloužená participace na trhu práce, sebevzdělávání, dobrovolnictví či péče), a tedy snížení zátěže sociálních

a zdravotních systémů. Kritika konceptu aktivního stárnutí se pak vztahuje k přenesení odpovědnosti na jedince, normativnosti a antiageing rétorice – stárnutí, spjaté s křehkostí a pasivitou, je prezentováno jako nežádoucí. Na základě objevujících se kritik pak Světová zdravotnická organizace začala znovu používat pojem zdravého stárnutí, kterým se rozumí rozvoj a udržování funkčních schopností (tzn. schopností umožňujících autonomii) za účelem životní spokojenosti či well-beingu ve vyšším věku (s. 19–22).

Prostorovou dimenzi aktivního stárnutí pak představuje další koncept Světové zdravotnické organizace, a sice „Města a komunity přátelské k věku“ – jak název napovídá, koncept byl prvotně spjatý především s městským prostředím, problematika rurálního prostředí do něj pronikla až později. Koncept města přátelského věku zahrnuje příležitosti podpory zdraví, participaci a bezpečí s cílem zajištění kvality života a důstojnosti. Konkrétně se pak jedná o osm oblastí – „venkovní prostředí a budovy, doprava, bydlení, sociální participace, respekt a sociální inkluze, občanské zapojení a zaměstnanost, komunikace a informace, komunitní podpora a zdravotní služby“ (s. 23).

Dále autorky rozebírají obecný předpoklad či stereotyp, že venkov je prostředím deficitním oproti městu, který zasahuje jak laické chápání, tak tvorbu veřejných politik, kdy se a priori předpokládá, že senioři žijící na venkově jsou ohroženou skupinou (podobně jako „chudí“ a „marginalizovaní“). Se specifickými kvalitami venkovského prostředí se v tomto ohledu nepochybně, popř. jsou vnímány jako nepodstatné či „exotické“. Tato „městská hegemonie“ pak negativně ovlivňuje politiky přijímané pro venkovské prostředí, kdy se nefunkčním způsobem přejímají kroky z městského kontextu (s. 25–28).

Pro design vlastního výzkumu byla zvolena typologie venkova Ondřeje Petra z roku 2015, která dělí malá sídla do šesti

kategorií, a sice malá města do 5 000 obyvatel, přechodné obce s městskými znaky, přechodné obce ostatní, venkovské obce I. kategorie, venkovské obce II. kategorie (významně venkovské) a venkovské obce III. kategorie (extrémně venkovské) (s. 34–35). Na tomto místě publikace může čtenáři do jisté míry chybět odůvodnění, proč byla zvolena právě tato typologie, stejně jako lze považovat za škodu, že v dále představených analýzách dat se nijak nepracuje s dalšími představenými typologiemi českého venkova, neboť i ty by mohly přinést do analýz zajímavou perspektivu – jedná se o typologii obcí dle potenciálu rozvoje, vzdálený a suburbánní venkov a klasifikaci dle míry znevýhodnění.

Vlastní výzkum, který tvoří hlavní část publikace, vznikl v rámci projektu „Stárnutí na venkově: nezodpovězené otázky environmentální gerontologie“, a sestává z kvantitativní a kvalitativní části. Kvantitativní dotazníkové šetření bylo realizováno na populaci osob ve věku 60 a více let bydlících v obcích do 5 000 obyvatel. Dotazník zahrnoval jak oblast osobního života (bydlení, mobilita, soběstačnost, vztahy a sociální participace), tak otázky života v obci (hodnocení obce z hlediska dopravy, služeb, volnočasových aktivit, prostředí, bezpečnosti či sousedství). Šetření bylo realizováno skrze kvótní výběr (kvóty byly stanoveny na pohlaví, věk, vzdělání, region ČR a typ obce dle výše představené typologie tak, aby odrážely parametry populace dle Sčítání lidu, domů a bytů 2011). Sběr dat byl realizován metodou CAPI a dosáhl N = 1 239 respondentů (s. 38–40).

Navazující kvalitativní výzkum byl pak realizován skrze polostrukturované rozhovory, těch bylo uskutečněno celkem 20 s 21 komunikačními partnery, přitom bylo dosaženo pestrosti vzorku z hlediska rozložení mužů a žen, jednotlivých věkových kohort seniorského věku i úrovně vzdělání. Autorky samy jako určitý limit uvádějí nadreprezentovanost moravských obcí a naopak nezastoupenost odlehklých

sídel a sídel v regionech s vysokým podílem těžkého průmyslu. Rozhovory byly vedeny dle scénáře, který měl tematický přerýv s výše popsáním dotazníkovým šetřením. Nahrávky rozhovorů byly následně přepsány a dle přepisu kódovány, analyzovány byly pak za využití principů zakotvené teorie (s. 40–42).

Kapitola „Aktivní stárnutí očima seniorů a seniorek na venkově“ (s. 45–52) poukazuje na kontrast mezi pojetím aktivního stárání jakožto účasti na převážně formalizovaných/institucionalizovaných volnočasových aktivitách a životním způsobem seniorů na venkově. Venkovští senioři zdůrazňují nutnost fyzické práce a nedostatku času či příležitostí na „zábavu a koníčky“, aktivní životní styl spjatý s městským prostředím naplňují zejména ti senioři, kteří se do obce přistěhovali, nikoli starousedlíci, a jde v tomto ohledu o přenesení městského životního stylu do venkovského prostředí. Venkovské aktivní stárnutí má pak zejména podobu tzv. venkovské činnorodosti, tedy činností spjatých s péčí o dům a jeho okolí a dalšími aktivitami spojenými se zajišťováním různých potřeb. Tyto činnosti jsou spjaty s pocitem smysluplnosti a sebepotvrzováním (pozitivní zkušenost zvládnutí dané činnosti). Tato činnorodost není pouze vnímána jako žádoucí, ale je i nutností vyplývající z materiality venkova, zároveň se vymyká běžně chápaným kategoriím „produktivní činnost“ a „volnočasová aktivita“.

Další část analýzy je věnována sociálním vazbám venkovských seniorů (s. 53 až 59). Do popředí zde vystupuje zjištění, že komunikační partneři se vnitřně vymezují vůči představě osamělých, křehkých a nesoběstačných seniorů (zejména „babiček“), kteří jsou pro ně „ti druzí“, odlišní od nich samotných, např. na základě ekonomického kapitálu, schopnosti práce na internetu, zdravotní situace aj. Nicméně dle dotazníkového šetření má většina seniorů někoho z rodiny v dostupném okolí, třetina pak bydlí ve vícegeneračních domech – to pak

souvisí s oboustrannou pomocí. Sousedské vztahy pak z výzkumu vyplývají jako přátelské a neproblematické, založené většínou na letité vzájemné známosti – i toto nastavení je typické pro venkov a méně pro města. Nepřekvapivě se však i zde vyskytuje odtažitosť či konflikty.

Zájem o dění v obci pak dle zjištění souvisí se vzděláním seniorů a s pocitem příslušnosti k místu, předznamenává také zapojení do dobrovolnických či spolkových aktivit. Byla však identifikována i početná skupina seniorů občansky pasivních, kteří mohou být ohroženi sociálním vyloučením v důsledku oslabených sociálních vazeb (s. 59–63).

Samostatná kapitola je věnována také infrastruktuře, respektive dostupnosti zboží a služeb, která je v souvislosti se sníženou mobilitou klíčová. Setkáváme se zde např. s poznatkem, že nákupy znamenají kromě obstarání potřeb také prvek struktury dne a způsob, jak vyplnit čas, a jedná se tedy o aktivitu frekventovanou. Nákupní zvyklosti se částečně liší dle typu obce a souvisejí i s přetrvávající částečnou potravinovou soběstačností obyvatel venkova (pěstování vlastních plodin, chov hospodářských zvířat). Ačkoli data ukazují na téměř všeobecnou dostupnost aspoň jednoho obchodu s potravinami v obci, ukazuje se, že senioři často oproti nim preferují větší obchody ve městech (a to z důvodu lepší ceny a sortimentu). Prostor dostávají i poznatky týkající se specifických strategií, jako např. že pro seniory, kteří mají problémy s chůzí, může být paradoxně dostupnější vzdálenější obchod v dosahu veřejné dopravy, oproti obchodu v obci, ke kterému je nutné dostat se delší pěší chůzí (s. 63–69).

I hodnocení dostupnosti různých veřejných a dalších služeb a institucí v obci odráží často nejen heterogenitu venkova, ale také subjektivní a individuální potřeby seniorů. Podstatným zjištěním je, že zajištění formalizované sociální péče o seniory v obci většinou chybí a že komunikační

partneři ve výzkumu tento fakt sice akcentovali, ale nikoli ve smyslu nenaplněné potřeby pro ně samotné, ale (podobně jako jsme se s tím setkali u představy osamělých vesnických seniorů popisované výše) pro jiné, „ty druhé“ seniory (s. 75). Fakt, že kvalitativní výzkum nezahrnuje také seniory s významněji sníženou soběstačností, kteří by mohli vypovídat o zkušenosti, kdy jsou na péči odkázáni v podmínkách venkova, lze označit za jistou slabinu, neboť by tyto zkušenosti mohly významně dokreslit specifika venkovského prostředí a také poskytnout cenné informace využitelné při tvorbě sociálních politik.

Jako zásadní rozdíl mezi městským a venkovským prostředím se pak jeví pocit bezpečí, který je mezi seniory nejvyšší ve vesnických obcích a snižuje se v obcích městského typu a který tvoří významnou komponentu kvality života v rurálním prostředí v seniorském věku. Bezpečí spoluutváří neformální sociální kontrola a osobní vazby mezi sousedy, naopak prvky snižující vnímanou úroveň bezpečí jsou hustá doprava a absence či neudržovaný stav chodníků a cyklostezek (s. 77–79).

Závěrem celé analytické části publikace je pak výpočet indexu přátelskosti k věku, založený na údajích z dotazníkového šetření, který je konstruován tak, aby umožňoval srovnatelnost s dříve realizovaným šetřením v městském prostředí. Potvrdilo se, že z hlediska indexu, který vychází z hodnocení dvou vybraných aspektů života v obci, a sice venkovního prostředí a dopravy, vycházejí lépe malá města a obce jim podobné (tzv. přechodného typu) než malé obce rurálního charakteru. Nicméně data neukázala na žádný vztah mezi typem venkovské obce a úrovní štěstí, subjektivně hodnoceným zdravím, osamělostí a celkovým hodnocením sousedství a komunity (přitom v analýze městského prostředí korelace těchto oblastí s mírou přátelskosti k věku zjištěna byla), jinými slovy, horší hodnocení některých prvků ve venkovských obcích nesnižuje nutně spo-

kojenost seniorů s různými aspekty jejich života (s. 86–92).

Publikace *Stárnutí na venkově: Podoby aktivního stárnutí a kvalita života v rurálních oblastech* představuje příklad robustního a kvalitně provedeného výzkumu zacíleného na specifickou, jinými sociálněvědními výzkumy v kontextu České republiky nedostatečně pokrytou společenskou skupinu. Publikace přináší zejména inovativní pohled na koncept aktivního stárnutí, jehož přirozená, tedy neformalizovaná podoba se liší od dominantního pojetí aktivního stárnutí jakožto v zásadě městského životního stylu. Dalším významným příspěvkem této publikace je aplikace konceptu přátelství k věku do českého venkovského prostředí. Ačkoli je publikace primárně odborného charakteru, jsem přesvědčená, že je přístupná i čtenářstvu bez sociologického znalostního zázemí, a může tak být užitečná také odborníkům z jiných oborů, pro které je téma relevantní. Největší užitek pak budou mít ti čtenáři, kteří se rozhodnou nastudovat si jak tuto publikaci, tak její „sesterskou“ publikaci *Stáří ve městě, město v životě seniorů*.

Martina Veverková  
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

**Marie Bohatá a kolektiv: *Etika a integrita veřejné správy***  
Praha, Grada 2021, 175 s.

Uplatňování etiky a integrity ve veřejné správě je interdisciplinární téma, které kloubí na jedné straně zájem zapadající do repertoáru veřejné politiky, na straně druhé se zabývá celospolečenskými otázkami. V prostředí veřejné správy téma etiky nepřitahuje zájem pouze akademických čtenářů, ve své podstatě je toto téma relevantní pro každého občana České republiky. Autorský tým je tvořen akademickými odborníky na statistiku, ekonomiku, veřejnou správu, podnikový management i právo.

Mezioborová spolupráce na tématech, jako jsou etika, integrita, střet zájmů, korupce či diskriminace, přináší čtenáři příslib uvědomělého přístupu k tématům v prostředí veřejné politiky a reflexivní přístup ve zpracování problematiky i tvorby predikcí možného vývoje ve veřejné správě. Autoři mají navíc rozsáhlé zkušenosti v oblasti různých vědních disciplín, mají blízko nejen k základnímu výzkumu, ale i k jeho aplikované podobě a disponují zkušenostmi z veřejné i komerční sféry. Monografie *Etika a integrita veřejné správy* vznikla pro všechny, kteří mají zájem o nejnovější poznatky k formování etické politiky a prosazování etiky a integrity, od úředníků až po studenty společenskovědních oborů. Cílem monografie je nastínit situaci etického rozhodování v prostředí veřejné správy, osvětlit otázky týkající se klíčových etických problémů jako korupce či střet zájmů a dále přinést přehled nekonvenčních nástrojů pro etické řízení. Jedná se o teoretickou práci, kterou autoři slibují ilustrovat poznatky z empirického výzkumu provedeného v rámci řešení projektu TA ČR „Etika ve veřejné správě“.

Monografie je členěna do pěti kapitol, které jsou řazeny od obecnějších ke konkrétnějším, jednotlivé kapitoly jsou dále členěny do podkapitol. V první kapitole „Obecně o etice a integritě“ autoři vymezují základní pojmy a zaměřují se na etiku, morálku a právo, poskytují čtenáři exkurz do etymologicko-filozofického pozadí pojmu dobro a dále pak hodnot a ctnosti. Argumentují, že etické hodnoty, normy a standardy jsou to, čím jsou lidé ve veřejné správě řízení kromě právních pravidel, proto je důležité se jimi zabývat. Kapitola dále vymezuje několik dalších pojmů od politické etiky až po samoregulace ve veřejné správě, které mohou být formovány například skrze etické kodexy. Nakonec se autoři zabývají integritou především v pojetí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) a popisují strategii OECD v boji proti korupci a propagování integrity.